

BİR ORTA - DOĞU BUHRANI CEBEL-İ LÜBNAN OLAYLARI (1860-61)

Olca ÖZKAYA DUMAN*

ÖZET

Tanzimat, Osmanlı Devleti açısından Fransız İhtilali'nin etkisi sonucu temelleri oluşmaya başlayan demokratikleşme sürecinin ilk ve en önemli adımı idi. Tanzimat, idâri, sosyal, adlî ve malî bir çok alanda, merkezde ve taşra eyaletlerinin yanı sıra bağıl eyaletlerde de etkisini göstermişti. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne bağıl olan Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı da Tanzimat süreci uygulamalarından etkilenmişti. Tanzimat süreci sonrası Lübnan'da İslahat fermanının da 1856'da bölgede uygulanmaya başlanması Müslüman ve Gayrimüslim toplulukları zaman zaman karşı karşıya getirmişti.

Lübnan coğrafyasında ortaya çıkan ayaklanmaların sosyal ve ekonomik nedenlere dayandırılması yeterli değildir. Bölgede siyasi gruplaşmaların dış müdahale ile artırılmaya çalışıldığı görülmektedir: Bir tarafta Fransa desteğı ile Maruniler, öte tarafta İngiliz kontrolü altında birleşen Dürziler karşı karşıya geleceklerdir. İnanç faktörü kullanılarak Avrupa Devletlerinin bölgede kendi çıkarlarını gözetme adına faaliyetlere başladıkları da görülür.

Sonuçta bölge asayişinin sağlanması konusunda Osmanlı idaresine Avrupa devletlerince sunulan öneriler, Osmanlı içişlerine Avrupa müdahalesinin kesin kanıtları olarak sayılmaktaydı. Öyle ki, sunulan teklifler büyük devletlerin Orta-Doğu politikalarını güçlendirmekte, buna karşı Osmanlı Devleti'nin bölgede temsil ettiği merkezi gücü zayıflamaktaydı.

XIX. yüzyılda uluslararası ilişkiler açısından Orta-Doğu'da gelişen ve tahlil etmeye çalıştığımız bu problem, çıkar politikalarının devletlerarası ilişkilerde başta gelen faktör olduğunu ve buna bağıl olarak dünyanın jeopolitik açıdan önemli bölgelerinde güç dengelerinin değişebileceğini ortaya koymakta ve bu doğrultuda büyük devletlerin başka devletlerin iç

* Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Okutman.

işlerine daha çok siyasi çıkara dayalı olarak müdahale etmelerinin bir örneği olarak dikkati çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Orta-Doğu, Lübnan, Abro Efendi, Fuad Paşa, Lübnan Nizâm-nâmesi.

ABSTRACT

The period of Tanzimat reforms was the first and perhaps the most important step in the démocratisation process in the Ottoman Empire, whose foundations were laid down under the influence of the French Revolution. It showed its influence not only in central provinces but also in semi-autonomous provinces in many administrative, social, judicial, and financial regards. In the XIX.th centry, the governorship of the "Reform (Islahat) firman" in the region, problems arose among the Mulim and non-Muslim communities in the region.

Social and economical factors are not enough to explain the reasons for the rebellions in the Lebanon. Apart from these, we see that political alignments came to the fore by the outside interference, with the Maronite Christians supported by France and the druses the influence of England. It is clearly seen that European states started to interfere with the internal affairs in the Lebanon in order to defend their benefits in the region by using the "Religion factor".

As a result, the projects, which were offered to the Ottomans by European states in order to assure the regional security, were taken as evidence of European interference with the internal affairs of The Ottomans. In a sense, the proposals were supporting the Middle-East policies of the Great Powers, while they were bound to weaken the authority of the Ottoman Empire on the region.

From the point of the international relations, the problem we have analysed demonstartes once again the fact that policy of self-interest has been the dominand factor and thus the balance of power could change in strategically important regions. It also represents yet another example of the interference by the Great Powers with the internal affairs of other or less powerful states.

Keywords: Middle East, Lebanon, Abro Efendi, Fuad Paşa, Regulations of Lebanon.

GİRİŞ

Bilindiği üzere Orta-Doğu İngiliz, Fransız rekabetinin yabancısı olmamıştı. İngiltere ve Fransa 1815 Viyana Kongresinden itibaren Orta-Doğu'da zaman zaman savaşın eşiğine gelmiş olmalarına karşın söz konusu olan bu gerginlik hiçbir zaman silahlı bir çatışmaya dönüşmemiştir.

Denilir ki bu bahsini ettiğimiz rekabetin esasını diplomasi ve kültür elçilikleri ve konsoloslukları, dini misyonerler, okullar oluşturmuştur (Hatipoğlu, 2000:354). Bu çıkarımı sorgulama adına Orta-Doğu coğrafyasında yer alan Lübnan'ın XIX. yüzyıla değin Osmanlı idaresi altındaki tarihi ve toplumsal dokusunu ana hatlarıyla tahlil etmeye çalışacağız.

Bilindiği üzere, XIX. yüzyıldaki yenilik ve değişim hareketlerinin bir parçası olarak, devlet yönetiminde idari yapıda uygulamaya konulan reformlarla taşrada asırlar boyu var olan eyalet örgütlenmesinden, Fransa'dan örnek alınan ve o şekilde kurulan vilayet örgütlenmesine geçilmiştir. Bunun ilk örnek uygulaması 1861 tarihli Cebel-i Lübnan Nizamnâme-sidir (Parlak, 2000:468); (Lewis, 1993:120); (Okandan, 1940:111). Bu yeni vilayet sisteminin daha sonra Anadolu ve çevresindeki Erzurum, Halep, Suriye gibi yerlerde ve hatta Bosna, Edirne gibi Balkan topraklarında uygulamaya konulduğu bilinmektedir (Parlak, 2000:468). Vilayet nizamnamesi Merkezî otoritenin taşra eyaletlerindeki uygulaması ile u-zak eyaletlerde varlığının güçlendirilmesine yönelik oluşturulmuş sistemin kendisi idi. Bu sistemle amaçlanan daha sonra da bu bahse değineceğimiz üzere, öncelikle mevcut otoritenin güvence altına alınması ve bu varlığın çok uzaklarda kendisini korumasıdır. Bu anlamda süregelen işleyişten, o bölgede olup bitenleri, olması veya olmaması gerekenleri bölgedeki işleyişini takip etmek bu sistemde hedeflenen idi. Zamanın tarihsel gerçekliği ve Osmanlı Devleti'nin o zaman içinde bulunduğu siyasal yapı böyle bir düzenlemenin özellikle Lübnan coğrafyasında uygulama aciliyetini ortaya çıkarmıştı. Bu aciliyeti daha sonra derinlemesine irdeleneceğimiz Lübnan bölgesinin içinde bulunduğu sosyal, siyasal ve hatta ekonomik buhran da çabuklaştırmıştı.

Öncelikle bu bahsi daha iyi çözümlmek için geçen dönemde, yeni vilayet düzeninin uygulanması sonucu olarak Lübnan'da yürürlüğe giren mutasarrıflık düzenine bakmalıyız. Bu konuda 1305 (1890) tarihli "*Sal-name-i Cebel-i Lübnan*" yıllığı bölgede yeni oluşturulan mutasarrıflık düzenini yansıtan önemli bir kaynak olup konuyu incelemede çalışmaya açıklık getirir Ancak ilk olarak bölgenin coğrafi yapısı ve nüfusun etnik yapısı konusu ele alınmalı diye düşündük.

BÖLGENİN COĞRAFİ YAPISI

Cebel-i Lübnan, Trablusşam hizasından Sayda (*Sidon*) sınırlarına kadar, Akdeniz kıyıları boyunca uzanan ve dar bir kıyı şeridi bırakarak birden yükselen bir dağ silsilesinin adıdır. "Lübnan" kelime anlamı itibarıyla beyaz olarak tanımlanmıştır (Tekindağ, 1945:665). Cebel-i Lübnan, adını karlarla kaplı, gümüş yeşili, ulu sedinlerle süslü ve de kireç taşlı görünümünden de aldığı bilinir (Tekindağ, 1945:665).

Bu gün her ikisi de birbirinden ayrı ve birer bağımsız devlet olan Suriye ve Lübnan 100 yıl önce Osmanlı Devleti yönetiminde bulunuyorlardı. Bu iki ülkeyi üzerinde barındıran bölgenin adına Araplar, "Eş-Şam" adını veriyorlardı. Bu bölge bugün Suriye ve Lübnan'dan başka, bu günkü Irak topraklarının bir kısmı ile Filistin de içine alan bir coğrafi bölgeyi kapsamaktadır (Ülman, 1966:3). Bölgede harita üzerinde görebileceğimiz yaklaşık 3000 metreye kadar yükselen bir sıradağ bulunmaktadır. Bunların birinci sırasına Lübnan, ikinci sırasına Anti-Lübnan dağları denilmektedir. Lübnan ve Anti-Lübnan dağları arasında kalan vadi, Beka vadisi olarak bilinir. Bu vadiden Beyrut şehriden Şam'a doğru uzanan stratejik açıdan önemli bir yol geçmektedir (Tekindağ, 1945:665).

BÖLGENİN SOSYO-ETNİK YAPISI

Lübnan coğrafyasında en eski halk Süryaniler ve Fenikeliler'dir. Sonradan Romalılar ve Türkler de bölgeye gelip yerleşmişlerdir. İslamiyet'in bölgede yayılması ile Arapça çoğunluğun konuştuğu dil olmuştur. Özellikle iç kesimlerde halkın büyük bir çoğunluğu İslamiyet'i benimsemiştir. Ancak bölgede İslamiyet'in ana mezhepleri olduğu gibi bundan başka Dürziler ve Mütevaliler olarak bilinen inançlara sahip topluluklar da vardı. Bölgede İslam'ın dışında Hıristiyanlık inancı ve onun çevresinde gelişen farklı mezhepler de bulunuyordu. Bunlar arasında bölgede diğerlerine göre daha yoğunlukta olan önce Maruniler daha sonra ise Rumlar (Kato-lik-Ortodoks), Süryaniler, Ermeniler (Katolik, Protestan, Gregoryen) geliyordu. Bunlar da kendi içlerinde mezheplere bölünmüşlerdi. Bahsedildiği gibi bölgede Müslüman ve Hıristiyanların dışında büyük şehirlerde Yahudi toplulukları da vardı (Hourani, 1954:121 ;Ülman 1966:6).

Denilebilir ki Lübnan yüzyıllar boyu Hıristiyan ve Müslümanların iç içe yaşadığı bir coğrafyadır. Hıristiyanlar içinde en kalabalık mezhep Katolikliği benimsemiş olan "Maruniler" adını verdikleri grup idi daha sonra "Grek-Ortodoks"lar ve "Grek-Katolik"ler ve son olarak diğerlerine oranla sayıca daha az olan " Ermeniler" bulunmaktaydı.

Bölgedeki Müslüman topluluk içinde "Sünni", "Şii" ve yine bu grupta yer alan ancak diğerlerinden farklı kendilerine özgü gelenek ve ibadet şekilleri olan adına "Dürzi" dedikleri topluluk da vardı. Genel olarak bölgede üç mezhep halinde ayrılmış İslam topluluğu yaşamaktaydı (Favvaz, 1986:1373).

Bölgenin sosyolojik yapısını irdelerken ağırlığın Maruni ve Dürzi grupları tarafından oluşturulduğunu biliyoruz. Maruniler, inançları bakımından Katolik kilisesine bağlıydılar. IV. yüzyılda yaşamış olduğuna inanılan Ma-ron isimli bir rahibin kurduğu mezhebi izledikleri ve buna tabi olmayı kabul ettikleri için onlara Maruni denilmektedir. 1860 yılında Lübnan'da Dürzilerle çatıştıkları sırada, sayıları yaklaşık olarak 200 bin kadar belirlenmiştir (Karal, B1994:30).

Dürziler 1017 yılında kendini tanrı olarak ilan ettikten sonra esrarlı bir şekilde ortadan kaybolan ünlü Fatımi Halifesi el-Hakim'in veziri Hamza bin Ali'nin kurduğu mezhebin üyeleridir. Kaynak olarak kendilerini Müslüman Arap saymakla beraber, el-Hakim'in ölmediğine, günün birinde Mehdi olarak yeniden ortaya çıkacağına inanırlar (Tekindağ, 1945:665,1954:143). Bu inançları yüzünden el-Hakim'den sonra gelen Fatımi halifeleri tarafından şiddetle cezalandırıldıkları bilinmektedir. Ve bu cezadan kurtulmak için Darazi adında bir din hocasının önderliğinde Suriye'ye göçmüşlerdir (Ülman, 1966:7)

Lübnan coğrafyasında varolan bu farklı inançlara sahip toplumların çeşitliliği açık ve görünen bir gerçektir. Her bir kiliseden ayrı ve aslında esastan tamamen ayrılmış ayrı doktrinler oluşturmak üzere ayrılan gruplar mevcuttu. Lübnanlı Marunilerin dışında yedi imama inanan Şiiler olan ismaillerden ayrılarak kendine özgü bir inanç sistemi oluşturan, Cebel-ül Ensariye ya da Suriye'nin Cebel bölgesinde yaşayan Nusayri'ler, Suriye'nin Cebel-i Dürzi yöresinde yaşayan ve İsrail'de de varlığını koruyan daha önce de neye inandıklarını açıklamaya çalıştığımız Dürzi toplulukları gerçeği bölgenin etnik yapısını renklendirmiş ancak bu durum ileriki zamanlarda idari yapıda zorluklar da oluşturmuştur (Yerasimos, 2000:120).

Osmanlı devleti idaresindeki Lübnan bölgesinin sosyal yapısını gözden geçirdiğimizde ilk karşımıza çıkan, bölgede özellikle Beyrut'un doğusu ile güneydoğusunda ve "Şuf" adıyla bilinen dağlık yörelerde çoğunlukla Dürzi topluluğunun yaşadığı, ancak çeşitli feodal beylerin egemen olduğu bu dönemde Dürzi topluluğu içinde birlik kurulamamış çeşitli feodal aileler arasında sürekli bir iç çekişme yaşanmıştır (Acar, 1989:7; Favvaz, 1986:1374; Tekindağ, 1945:665).

Aslında XVI. ve XVII. yüzyıllara bakıldığında Lübnan'da sayıca en kalabalık olarak Maruniler görünüyordu. Daha çok Beyrut'un doğu ve kuzey-doğusunda yaşayan Maruniler sayıca fazla olmalarına rağmen ülkedeki etkinlikleri çok fazla olmamıştır. Ancak devrin güçlü Dürzi aileleri ile yakın ilişkiler kurdukları da biliniyordu (Hourani, 1954:121). XVIII. yüzyılda Lübnan'daki geleneksel Dürzi üstünlüğünün azaldığı görülmeye başlanır. Her şeyden önce Dürzi aileler arasında var olan yoğun çekişmeler gerek sayısal gerek ekonomik açıdan Dürzilerin gücünün azalmasına neden olmuştu. Dürzilerin bu iç çekişmeleri ve tek bir güçlü aile etrafında birlik oluşturamamaları giderek zayıflamalarına ortam hazırlamıştır. Bu dönemdeki esas mücadele, Canbolat ailesi ile diğer Dürzi ailelerinin bünyesinde toplandığı "Yazbaki Grubu" arasında oluşacaktı (Acar, 1989:8).

Tanzimat süreci içerisinde bölgede Dürzi aileler arasında yaşanan gelişmeler sosyal yapıyı da farklılaştıracaktı. Dürzilerin önde gelen Şihab ve Abullam ailelerinin iç bünyelerindeki toplumların bir kısmının din değiştirerek Hıristiyanlaşması, Dürzileri zayıflatan bir başka unsur olarak görülmekteydi. Böylece Lübnan'daki geleneksel Dürzi egemenliği azalmaya buna karşın Maruni Hıristiyanlarının ekonomik ve siyasi güçleri artmaya başlamıştır.

Peki ne oldu da Maruni Hıristiyanlarının zamanla bölgede güçleri artmıştı? Bir önceki paragraflarda anlatmaya çalıştığımız Dürzi aileler ve toplumu içinde zamanla gözlemlenen gelişmeler esasen bu güç dengesinin değişimine neden olmuştur. Ancak bu gelişmelerin dışında bu dönemde Marunilerin ele geçirdikleri bazı üstünlükler süreci kendi lehlerine çevirecekti. Her şeyden önce Maruniler Orta-Doğu ile Avrupa arasındaki ipek ticaretinin Lübnan ile ilgili kısmını ellerinde tutmaktan dolayı ekonomik bir üstünlük elde etmişlerdi. Ayrıca Suriye'den gelen çok sayıda Katolik aile dini yönden kendilerine daha yakın gördükleri Maruniler ile kaynaşmaya başlamışlardır (Acar, 1989:8).

Beyrut limanında 1830'larda Hıristiyan ticari burjuvazisinin Rumlar ve Ermeniler tarafından oluşturulduğu bilinmekteydi. Bölgedeki ticari etkinliği sürdüren bu varlıklı ve aynı zamanda öğrenimli grupların ortak kullandıkları dil de Arapça idi. Bu grup zamanla orta sınıf haline gelmişti. Süreç içerisinde bu dönemde batı etkisinin ve bölgede belirgin müdahalelerin baş göstermesi bu grubun iktidar ve de hatta önemli etkinlik özelliğine sahip makamlara gelmeleri sonucunda gerçekleştiği de bilinmektedir. Bu bağlamda Rusya'nın Ortodoks Hıristiyanlar üzerinde Fransa'nın Katolik Hıristiyanlar ve Lübnanlı Maruniler üzerinde, İngiltere'nin ise Lübnan'daki Müslüman Dürzi grup üzerinde etki kurmaya başladıkları bilinmekteydi (Lewis, 1999:229).

BÖLGENİN İDARİ YAPISI

Lübnan'ın sosyo-ekonomik yapısından başka idari yapısını da kısaca tarihsel süreç içerisinde incelemeye çalışalım. Bölge, 1516 yılında Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı Devleti'ne katılmıştı. Bölge halkı, kendi egemenlik sahalarını Osmanlı idaresine devretmek zorunda kalmalarına rağmen hem bazı ayrıcalıklar; hem de din, kültür ve sosyal yaşantılarına müdahale edilmeyen bir yaşam da kazandılar (Pitcher, 1999:202).

Lübnan Osmanlı idaresi tarafından atanan valiler ile yönetildi. Osmanlıların terk edilen topraklarda uyguladıkları idari tarz, Lübnan'daki çeşitli din ve mezheplerin dini, sosyal ve kültürel varlıklarını Osmanlı idaresinde kaldıkları yaklaşık 400 yıl süre ile korumalarını sağladı (Ülman, 1966:7).

Faklı dönemlerde bölgede ortaya çıkmış çeşitli isyanlardan söz edilmektedir. Cebel-i Lübnan'da Ma'anoğulları ailesinin bölgede nüfuzlarını kuvvetlendirmek ve hakimiyet tesis etmek için çok defa baş kaldırmış oldukları bilinmektedir. Bu aileden gelen kimselerin III. Murad (1574-1595) zamanında çıkardıkları isyanı Mısır Valisi İbrahim Paşa'nın bastırdığı ancak bu isyandan önce de aynı bölgede isyanların varlığından bahsedilir (Cezar, 1960:1896).

İbrahim Paşa'nın takip ettiği Ma'anoğlu Korkmaz idi. Onun ölümüyle Ma'anoğlu II. Fahreddin kırk sene kadar Dürzilerin başına geçerek emirlik etti. Bu kişi bir dönem Osmanlı Devleti'nin Avusturya ve İran harpleri ile meşgul olmasından yararlanarak "Bağımsız bir Lübnan devleti kurma" hayaline de kapılacaktır (Ülman, 1966:7).

Zaman zaman Avrupa devletleri ile temasta bulunan Ma'anoğlu Fahreddin Floransa dukalığı ile gizli -askeri maddeleri bulunan- bir ticaret antlaşması imzalamıştır. Ma'anoğlu Kuyucu Murad Paşa'nın kendisini sıkıştıran göreviyle Şam Beylerbeyi Hafız Paşa'yı görevlendirmesi sonucu yoğun baskı altında kalan II. Fahreddin yerine oğlu Ali'yi emirliğe, kerdeşi Yunus'u da onun yardımcılığına getirerek 15 Eylül 1613'te Sayda'da Fransız gemisine binerek İtalya'ya geçmiştir (Cezar, 1960:1896).

Fahreddin'in bölge üzerinde tekrar yoğunlaştırmak istediği nüfuzu ve etkisi kırılmaya ve bu gücün tesisi engellenmeye IV. Murad döneminde çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nin uzun süre uğraştıran bu süreç XVII. yüzyılın ikinci çeyreğinde tamamlanmış olup bölgede Osmanlı denetimi sağlanmış ve düzen bu şekilde devam etmiştir.

XVII. yüzyılda bölge yönetimine II. Beşir unvanı ile bölgenin yerli Hıristiyanlarından Beşir Şihab'ın atanmasıyla Hıristiyan unsura güç verilmiş olunur. II. Beşir 1840'a dek Avrupa devletlerinin desteğini almıştır. Esasen Lübnan'daki Osmanlı Valisi Cezzar Ahmed Paşa ile arası iyi olmayan Emir Beşir gene de Osmanlı idaresi ile ilişkilerini her zaman sıklaştırmaya da özen göstermiştir (Hitti, 1957:412;Uşarol, 1989:402).

Lübnan'daki idari yapı Emeviler hakimiyetinden sonra iki kaymakamlık dönemi yaşamıştır. 3 Eylül 1840'ta Osmanlı idaresinin III. Beşir'i Lübnan emirliğine atması sonrası bölgede iç siyasi dengeler değişmiş ve buna paralel olarak gelişen Dürzi-Maruni beyler arası iç çatışmalar gerçekleşmiştir. 1830'larda başlayan ve 1840'lara değin aralıklarla süregelen ayrılıkçı gruplaşmalar sonucu bölgede feodal yapıyı zaman içinde güçlendirmiştir. Emir adı verilen bu yerel idarecilerin merkezi otorite boş-

luğundan yararlanarak güçlendikleri ve Osmanlı idari yapısı için tehdit oluşturdukları görülmüştür (Schölch, 1986:137).

1860 Sürecine Nasıl Gelindi?

1845 öncesi bölge Osmanlı idari yapısı altında oldukça düzenli bir şekilde, Kavalalı Mehmed Ali Paşa ve bir süre sonra da oğlu İbrahim Paşa'nın idari reformlarıyla yönetiliyordu. Bölgede yaşayan yerli halkın refahı ve eşitliği kanunlarla korunuyordu. Öte yandan etnik yapının çeşitliliği idari konularda özel yasaların hazırlanmasına neden oluyordu (Altundağ, 1944:238).

Lübnan'da 1845 yılı ortalarından başlayarak Osmanlı yönetimine ve feodal yapıya karşı yer yer ayaklanmalar çıktığı, bu arada Dürzilerle Maruniler arasında çatışmalar da yaşandığı görülmektedir. Bu huzursuzluk 1859 ve 1860'larda giderek çoğalmış ve iki topluluk arasında genel bir gerginliğe yol açmıştır. Bu gerginlik 1860'da belirginleşmiştir (Ülman, 1966:25).

Bölgenin idaresi daha önce de değindiğimiz üzere Hıristiyan Şehab ailesine bırakılmıştı. Dolayısıyla bölgede emirliğe getirilmesinden itibaren, elli beş yıl Lübnan emirliğinde kalan Şehab, zamanla bölgede büyük bir nüfuz oluşturmuş ve bu durum bir süre sonra Bâb-ı Âlî'nin dikkatini çekmiştir. Çeşitli nedenler dikkate alınarak Beşir Şehab emirlikten azledilip yerine oğullarından idare kabiliyeti olmayan Kasım Şehab getirilmiştir (Kaynar, 1985:408).

Bölgede Tanzimat Fermanı'nın da tesis edilmeye çalışıldığı bu dönemde sürekli Dürziler ve Maruniler kendilerine özel imtiyazlar talep veiddia ediyorlardı. Emir Kasım'ın Hıristiyan olması ve Marunileri himaye etme yönünde yaptığı girişimler Dürzilerin isyanına neden oldu. Emirlik merkezi sayılan Duyr-ul Kamer'de Dürzi kabile reislerinden bazılarının tahriki ile Marunilere saldırıldı. Bir süre sonra olaya Sayda Müşiri el koydu. Olaylar Dar-ul Kamer'den civar bölgelere kısa sürede sıçramıştı (Kaynar, 1985:408).

Kaynaklara göre bölgedeki karışıklıklara Dürzilerin yanı sıra, Nusay-riler, Yahudiler, Mütevaliler, Rafiziler, Güneşe ve Aya tapanlar, Yezidiler, Araplar da katılmışlardı(Salibi, 1968:188). Ayaklanmaların kızışmasıyla isyan Lübnan dağlarını aşmış Biga'dan Zahlen'e kadar yakın bölgelere de sıçramıştır. 1860'da Lübnan'da başlayan iç karışıklıklar Şam'da büyük bir Hıristiyan katliamını ateşledi. İç karışıklıklar bir ticari kriz anında Osmanlı reformlarına ve Avrupalıların bu reformla bağlantılı olan çıkarlarına muhalefetin bir ifadesi gibiydi denilebilir. Bu gelişme Avrupalı güçlerin müdahalesine sebep olmuş ve bu süreç sonunda da açıklamaya çalışacağımız söz konusu özel bir rejimin bu bölgede kurulmaya çalışılmasına yol açacaktır.

Şam, Beyrut dışında daha pek çok kent 1860 yılında iç karışıklıklara maruz kalmıştır. Kimi kaynaklara göre bu karışıklık ve isyanlarda Lübnan'ın sosyo-ekonomik yapısında, daha Mehmed Ali Paşa'nın işgali sırasında başladığını bildiğimiz değişikliklerin, Sekip Efendi düzeniyle¹ hızlanıp kuvvetlenmesinde etkili olmuştur (Potyemkin, 1977:612).

¹ Hariciye Nazırı Sekip Efendinin önerdiği düzene göre, Dürzi ve Maruni sancaklarında vergileri her dinin mahalli temsilcileri toplayacak kendi dindaşlarının bulurduğu köylerde diğer idari sorumlulukları da yüklenecilerdi. Ayrıca her sancakta bütün dini grupları temsil eden aylıklı temsilcilerden oluşan

Osmanlı Devleti Lübnan'a olağanüstü yetkilerle Sekip Efendi'yi göndermiştir. Bu görev atamasında büyük devletlerin baskıları olduğu da bilinmektedir. Sekip Efendi "Sekip Efendi Düzeni" olarak tanımlanan tedbirlerini uygulamaya koydu, buna göre; halkın elinden silahları alınacak, daha 1844 yılında ortaya çıkan ilk isyana karışanlar affedilecek, vergi genel bir değer üzerinden alınacak, isyanda malları yağma edilenlere tazminat verilecekti (Karal, A1994:212;Gencer, 1987:450).

Bahsettiğimiz bu düzen yerli idarecilerin yarı-bağımsızlığına, yenifeodal haklara bir sınır çizildiği, üstelik halkı meclisler yoluyla mahalli idarede söz sahibi ettiği için toprak sahiplerinin Lübnan'da yüzyıllardır süregelen mevcut nüfuzunu sarsmıştır. Bu durum Lübnan'daki sosyo-ekonomik yapıdaki değişimi olumsuz etkilemiştir. Sonuç olarak Sekip Efendi döneminin Lübnan'daki topluluk yapılarındaki ayrılıklar ve başkaları yüzünden Marunilerle Dürziler arasında farklı sonuçlar yarattığını da görebiliyoruz. Örneğin geleneklerine bağlı, kapalı bir topluluk içinde yaşayan Dürziler, Sekip Efendi'nin getirdiği yeniliklere rağmen Şeyh ve emirlerine bağlı kalmaya devam etmişlerdir. Pek çoğu tarımla uğraşan bu topluluk toprağın mülkiyeti konusuna fazlaca önem vermiyorlardı. Bundan dolayı toprak sahiplerinin buyruğundan kurtularak, çalıştıkları toprakları kendi mülkiyetine geçirme çabası daha çok Maruni köylüleri arasında gelişmiştir (Ülman, 1966:26).

Bahsetmeye çalıştığımız Maruni köylülerinin mülkiyet edinme girişimleri büyük ölçüde Dürzi şeyh ve emirlerine karşı bir hareket olarak da algılanmıştır. Hak ve topraklarını korumak isteyen Dürzi emir şeyhlerini bu durum karşısında Dürzi köylüleri silahlandırmayı seçince, iki taraf arasında anlatmaya çalıştığımız bir dizi çatışma kaçınılmaz olmuştur (Gencer, 1987:449). Önemli olan bir şey daha vardır ki bu süreçte gözden kaçırılmamalıdır; Maruniler mücadelelerini sadece Dürzi şeyh ve emirlerine karşı değil kendi feodal beylerine karşı da gerçekleştirmişlerdir.

Maruni köylülerinin hareketinde Maruni din adamlarına değinilmeli. Tanyus² ayaklanması olarak bilinen karışıklığa Maruni din adamlarının katıldığı ve onları yönlendirdikleri de bilinir. Toprak sahiplerinin nüfuzu kırıldıkça, kendi nüfuzlarını arttırmak isteyen din adamları, Fransızların etkisi altında kalarak Liberalizmi Maruni köylülerine taşımak istemişlerdir. Bu süreçte çıkan pek çok ayaklanmaya önder olmuşlar ya da taraf tutmuşlardır (Ülman, 1966:27).

Bu süreci Fransa bölgede kendi nüfuzunu tesis etme adına kullanacaktır, Maruni feodalitesinin çöküşünü menfaatleri açısından değerlendirerek ve bu amaçla din adamlarını kullanmıştır. İngiltere ise Fransa'ya rağmen ve ona karşı bölgede kendini var edebilme adına Dürzi menfaatlerini destekler görünmeyi amaç edinecektir. Örneğin 1860 olayları sonrası İngiltere'nin Beyrut'a yolladığı Lord Duffer'ın oradan Londra'ya gönderdiği raporlardan birinde Maruni din adamlarının bu olaylar sırasında

bir meclis kurulacaktı. Meclis, bölge yöneticilerine danışmanlık yapacak ve kendi cemaatlerinin lideri olarak yönetici ailelerin yerini alacaklardı (Gencer 1989:450).

² Tanyus Şahin Olayı: Maruni Khazin ailesinin Kesrevan'daki topraklarında yaşayan Maruniler 1858 yılında Tanyus Şahin adındaki bir köylünün önderliğinde Khazinlilere karşı ayaklanmışlar. Bu aile üyelerinin bir kısmını öldürmüşler kalanların mallarını yağmalayıp kendilerini de topraklarından kovmuşlar. Tanyus Şahin ertesi yıl bu topraklardan kendi başkanlığı altında bir köylü yönetimi kuduğunu ilan eder. Bir süre sonra da genişleyerek de Dürzi bölgesini tehdit eder hale gelmiş (gökbilgin 1946:687). Tanyus Şahin ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. Tekirdağ 1945.

ortalığı yatıştırma yerine Maruni köylüleri Dürzilere karşı kışkırtıklarından yakınılmıştır (Ülman, 1966:28).

Sonuç olarak bilmek gerekir ki, ekonomik kaygılar çerçevesinde bölge içerisinde zaman zaman çok yönlü çoğu zaman anlaşılmayacak ölçüde karmaşık çıkar politikaları uygulanmıştır. Sosyal yapı içinde bulunan etnik gruplar dinsel yapıdaki yöneticiler ya da idari yapıda yer alan güçler ekonomik gücü arttırmak dolayısıyla bölgede düşündükleri siyasi nüfuzu tesis etmeye yönelik çabalar sergilemişlerdir.

Sorunun Çözülmesi (1861 Vilayet Nizâm-nâmesi)

Lübnan olaylarının İstanbul merkezde duyulması üzerine Osmanlı idaresi "Fevkalade Memuriyet-i Mahsusa" ile görevlendirilen Hariciye Nazırı Fuad Paşa³'yı bölgede tüm mülki ve askeri memurların üzerinde yetkin mercii olarak Olay mahaline göndermiştir (Lütfi Tarihi, 1988:17).

Fuad Paşa Beyrut'a varınca Dürzilerle Maruniler arasındaki çarpışmanın durduğu ve iki taraf arasında Sayda Valisi Hurşit Paşa'nın da girişimiyle bir barışın yapıldığını gördü (Ulman, 1966:39). Fuad Paşa'nın bölgede güvenliği sağlayacak önlemleri dikkatlice aldığı görülmüştür. Hatta isyana katılanlardan yüze yakın kişiyi cezalandırmıştır. İstanbul'da yapılan uzun tartışmalar sonucu 9 Haziran 1861 tarihli "Lübnan Nizâm-nâmesi" ile bölgede yeni bir yönetim şeklinin kurulmasına karar verildi (Gencer, 1989:485).

İstanbul'da beş Avrupa devleti (Fransa, İngiltere, Avusturya, Rusya, Prusya temsilcileri) ile Osmanlı Devleti arasında bahsi geçen "Lübnan Nizâm-nâmesi" adı verilen bir yönetim bir de Protokol 9 Haziran 1861'de imzalanmıştır. 17 maddeli bu Nizâm-nâme ile Lübnan'a yeni bir düzen getirilmiştir. Bu Nizâm-nâmenin giriş bölümünde yeni düzenlemeye duyulan ihtiyacın nedenleri Sultan Abdulmecid'in ağzından aktarılmıştır. Bu Nizâm-nâme 1864 yılında yeniden yazılacaktır. Bunda amaç "Cebel-i Lübnan'da sakin ve mutavattın ahali ve teba'anın istihsal-i asbab-ı refah ve emniyetleri..." olduğu vurgulanmıştır (Akarlı, 1981:58).

Özetle bu nizamname⁴ ile getirilen düzen konusunda şunlar söylenebilir;

- Lübnan, Bâb-ı Âli tarafından seçilen ve ona bağlı olan bir Hıristiyan mutasarrıf tarafından yönetilecektir. Mutasarrıf, Sultan'dan aldığı yetki gereği ülkedeki görevlileri atayarak, merkezi yönetim meclisini toplayıp ona başkanlık edecektir. Lübnan halkını oluş

³ Fuad Paşa İngiltere'nin isteğine uyarak daha geniş çaplı bir hale gelmesi muhtemel olan bir Avrupa müdahalesini önlemeye çalışmıştır. Avrupa kamuoyunun dikkatini çeken Cebel-i Lübnan sorunu gündemi her an ısındırmaktaydı. Fuad Paşa Avrupa kamuoyunu yatıştırmayı asıl hedef belirleyerek yaptığı tüm ıslahatların Avrupa'da duyulmasını sağlamak için yardımcısı Abro Efendiyi bu konuda görevlendirmiştir (Abro Efendi; Beyrut'ta Fuad Paşa'nın yokluğunda Karma Soruşturma Kurulu'nda Osmanlı temsilcisi idi.) (Ülman, 1963:42).

⁴ Lübnan Nizamnamesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ülman 1966.

turan tüm toplulukların her biri Mutasarrıfın yanında birer vekil bulunduracaklardır. Cebel-i Lübnan mutasarrıflarının esas görevi her sınıf tebaanın güvenliği, refah ve asayişlerini en iyi dereceye getirmek olacaktır. Mutasarrıf başarılı olup Nizamnâme'nin gereğini yerine getirirse memuriyeti Osmanlı idaresi tarafından devamlı kılınabilecektir (Akarlı, 1981:59).

- Tüm Lübnan için bir merkezi yönetim meclisi kurulacaktır. Bu mecliste iki Maruni, iki Dürzi, iki Katolik, iki Ortodoks Rum, iki Mütevali iki de Müslüman toplum olmak üzere on iki üye bulunacaktır. Bu meclis vergilerin dağıtılması ve gelir denetimi ile uğraşacak, mutasarrıfa danışmanlık edecektir.
- Lübnan altı ilçeye bölünecek, ilçeler Mutasarrıf tarafından o ilçede çoğunlukta olan topluluğun üyeleri arasından atanacak bir müdür tarafından yönetilecek. Her ilçede bir mahalli yönetim meclisi bulunacak. Meclisler üç ila altı üyeden oluşacak. İlçeler de bucaklara ayrılacaktır.
- Lübnan'da feodal haklar kalkacak, herkes kanun önünde eşit olacaktır.
- Güvenlik ve düzen, karma bir rabıta tarafından korunacaktır.
- Lübnan'da her bucakta, her topluluk için ayrı bir sulh yargı, her ilçede üç ila altı üyeden kurulan karma bir Yüksek Yargı Kurulu olacaktır. Mahkemelerin çalışmaları kamuoyuna açık olacaktır.
- Lübnan'da Mutasarrıf Bâb-ı Âlî'nin Lübnan'dan alacağı 3.500 kеше vergiyi toplayacak ve şartlar uyarsa bu 7.000 keseye yükseltilebilecektir. Toplanan vergi önce Lübnan'ın yönetim giderleri ve ülke gerekleri için harcandıktan sonra kalanı İstanbul'a gönderilecektir.

Bunların dışında bir başka ayrıntı daha bu nizamnameye eklenecektir. Mutasarrıf merkeze bağlı kalacak, Dayral-Kamar'da oturacak, Müşir unvanı taşıyacak, mutasarrıflık süresi üç yıl olacak ve kendisi ancak mahkeme hükmü ile azledilebilecek. Bâb-ı Âlî, üç yıllık sürenin dolmasından üç ay önce Avrupa devletlerinin İstanbul'daki elçileriyle bağlantı kurup yeni isim üzerinde anlaşma sağlanacağı hükmünü de kabul etmiştir.

Protokolün onayından takriben dokuz gün sonra Bâb-ı Âlî bir Katolik Ermeni olan Telgraf Müdürü Davit Efendi'yi ilk Lübnan Mutasarrıfı olarak seçmiştir. Ancak bir süre sonra da yerine Franko Paşa isimli bir Hristiyan Arap getirilmiştir ve 22 Haziran'da görev kendisine tebliğ edilmiştir (Tekindağ, 1957:106).

Haziran 1861 tarihli Cebel-i Lübnan Nizamnâmesi'nin uygulanmasının akabinde büyük devletlerin aynı statüyü bütün Balkanlarda uygulamak istedikleri bilinmektedir. Bâb-ı Âlî bürokratları, özellikle Balkan vilayetlerinde acil bir idari reforma gitmedikleri takdirde dış müdahalelerin artabileceği ihtimalinden endişeliydiler. Diğer faktörlerin yanında bunun da etkisiyle 1864 yılına bir "Vilâyet Nizâmname" kaleme alındı. Bu önce Tuna vilayetinde uygulandı daha sonra yakın vilayetlerde de tesis edilmeye çalışıldı. Bu nizamnamenin uygulamadaki başarısı üzerine 1871 yılı başında tüm imparatorlukta uygulanmak üzere "İdâre-i Umâmiye-yi Vilâyet Nizâmname" hazırlandı (Ortaylı, 1995:136). Görüldüğü üzere 1861 Vilâyet Nizâmname ardından 1864 ve 1871 gelişmelerini de getirmiştir⁵. Bâb-ı Âlî'nin tüm bu girişimlerde temel aldığı esas anlaşıldığı

⁵1861 tarihli Vilâyet Nizâmname 1305 tarihli Salname-i Cebel-i Lübnan kayıtlarında geçmektedir.

gibi öncelikle merkezîyetçi yapıyı tesis etmek, korumak ve daha sonra da geleneksel Osmanlı kimliği anlayışını geliştirmekti.

SONUÇ

Sonuç olarak denilebilir ki aslında günümüzde olduğu gibi o zamanlarda da Orta-Doğu bölgesi ve Lübnan coğrafyası karmaşık ve sıkıntılı olaylara sahne olmuştu. Lübnan ve Suriye Avrupa'da büyük yankılar u-yandırmış ve de III. Napoleon'un dahi askeri müdahalede bulunmak isteği gündeme gelmişti. Ancak açıklamaya çalıştığımız üzere sorun Paris'te Fransa, İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya ile Osmanlı Devleti'nin resmi protokolü imzalamalarıyla çözümlenmişti. Böylece Fransa'nın bu işten karlı çıkarı önlenebilmişti, denilebilir. Devletlerin ortak çıkarları ve Osmanlı Devleti'nin ısrarlı ve tavrı belki de bu sonucu yaratmıştı. Bu belge "Beyoğlu protokolü" olarak da bilinmektedir. Belge Lübnan'ı imtiyazlı, müstakil bir sancak haline getirmiş ve bu düzen 1914'e kadar sürdürülmüştür.

Nizâmname her ne kadar Avrupa devletlerinin siyasal hesaplaşmaları çerçevesinde düzenlenmişse de bölge İstanbul'a doğrudan bağlanmıştır. O dönem için yeni nesil adına ayrık karmaşanın ve buhranın dindirilmiş olduğu söylenebilir. Tanınmış aileler ve konsolosluklar arasındaki çekişmeler bölgenin yönetiminde hak sahibi olma gibi çabalar, az da olsa devam etmiştir.

Uluslararası ilişkiler bakımından, devletlerarası çıkar çatışmalarının devletleri belirli saflara itebilmesi veya safların değişebilmesi ve denge politikasının taşıdığı hayati önem XIX. yüzyıl'da gerçekleşen Lübnan olaylarını ele alan araştırmamızda ortaya konulmaya çalışıldı. Bu çerçevede Lübnan sorunu, Osmanlı Devleti'nin dış müdahalelerin de etkisiyle giderek kendi iç meselelerini denge politikasının imkanlarını zorlayarak çözmeye çalışmasına tipik bir örnek olarak gösterilebilir.

Sonuç olarak, hemen hemen bütün uluslararası sorunlarda olduğu gibi Cebel-i Lübnan meselesinde de devletlerarası çıkar çatışmalarının birinci derecede rol oynadığı ve bu çatışmalara taraf olan devletlerin bölgenin sosyo-etnik yapısını kullanarak amaçlarına ulaşmaya çalıştıkları süreç, açık bir biçimde görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, C. İ., Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu, Ankara, TTK Yayınları, 1989.
- Akarlı.E.D., Cebel-i Lübnan'da Mutasarrıflık Düzeni 1861-1915 (Yavın-lanmış Doçentlik Tezi), İstanbul, Boğaziçi Univ., 1981.
- Altundağ, Ş., "Kavalalı M.Ali Paşa'nın Suriye'deki Hakimiyeti Esnasında Tatbik Ettiği İdare Tarzı", Belleten, C.VIII., Ankara, 1994.
- Cezar, M., Mufassal Osmanlı Tarihi, C.V., İstanbul, 1960.
- Fawaz, L., "The civil war of 1860 in Mount Lebanon and Damascus", X. Türk Tarih Kongresi (1986). CIV., Ankara, 1992.
- Gencer, A.İ., Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C.XI., İstanbul, 1987.
- Gökbilgin, T., "1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler", Belleten.C.X.. S.40, Ankara, 1951.
- Hatipoğlu, S., "Birinci Dünya Savaşı'nın Sonunda Orta-Doğu'da İngiliz Fransız Rekabeti", Yeni Türkiye, S.31 (Ocak-Şubat), Ankara, 2000.
- Hitti, K.P., Lebanon in History: From the Earliest Times to the Present, London, 1957.
- Hourani, A.H., Syria and Lebanon: A Political Essay, 1954.
- Karal, E.Z., A Osmanlı Tarihi, C.V., TTK Yayınları, Ankara, 1994.
- Karal, E.Z., B Osmanlı Tarihi, C.VIII., TTK Yayınları, Ankara, 1994
- Kaynar, R., Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat, Ankara, 1985.
- Lewis, B., Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev.:M.Kıratlı, TTK Yayınları, Ankara, 1970.
- Lütfi, A., Lütfi Tarihi, C.X., TTK Yayınları, Ankara, 1988.
- Okandan, G.R., "Tanzimat ve Adliye Teşkilatı", Tanzimatın 100. Yıl Dönümü Münasebetiyle Tanzimat I.. İstanbul, 1940.
- Ortaylı,İ., Osmanlı İmparatorluğunun Son Yüzyılı, Hil Yayınları, İstanbul, 1995.
- Parlak, B., "Osmanlı Devleti'nde Taşra Yönetimi ve On Dokuzuncu Yüzyıldaki Değişim Süreci", Yeni Türkiye, S. 31 (Ocak-Şubat), Ankara, 2002.
- Pitcher, D.E., Osmanlı İmparatorluğunun Tarihsel Coğrafyası. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

- Potyemkin, V., Uluslararası İlişkiler Tarihi. Çev.: Atila Tokatlı, C1, İstanbul, 1997.
- Salibi, K., "The 1860 Upheaval in Damascus as Seen by al- Sayyid Mu-hammed Abu'l-Suu'd al- Hasibi, Notable and Later", Beginnings of Modernisation in the Middle East: Nineteenth Century, Ed: William F. Folk ve Fiehand Law, London, 1968.
- Schölch, A., "Was There a Feodal systemin Ottoman Lebanon and Pa-letsine, Paletsine in the late Ottoman Period, Ed.: David Kushner, İsrail, 1986.
- Tekindağ, Ş. "Canbolat", İslam Ansiklopedisi, CİM., MEB Yayınları, İstanbul, 1945.
- Tekindağ, Ş. "Dürziler", İslam Ansiklopedisi, OHI-, MEB Yayınları, İstanbul, 1945.
- Tekindağ, Ş., "Dürzi Tarihine Dair Notlar", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi (Eylül), S.X, C.VII., TTK Yayınları, İstanbul, 1954.
- Tekindağ, Ş. "Lübnan", İslam Ansiklopedisi, C.VII., MEB Yayınları, İstanbul, 1957.
- Uçarol, R., Doğuştan Günümüze İslam Tarihi, CİM, İstanbul, 1989.
- Ülman, H., "1840-45 arasında Suriye'nin Durumu ve Milletler Arası Politika", Ankara Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, O XVIII. ,No:3 (Mart), Ankara, 1963.
- Ülman H., 1860-61 Suriye Buhranı, Ankara, 1966.
- Yerasimos, S., Milliyetler ve Sınırları; Balkanlar, Kafkaslar, ve Orta-Doöü. İstanbul, 1999.

